

Biblijski vid izgradnje međuljudskih odnosa

Božo LUJIĆ, *Drugi - mogućnost ljubavi. Biblijsko poimanje odnosa prema drugome*, Teološki radovi 38, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003.

U mnoštvu štampe, tiskanih knjiga, već je i kod nas pravo umijeće znati izabrati dobru knjigu. I u hrvatskoj biblijskoj bibliografiji štampano je u zadnjim decenijama mnogo teoloških knjiga, izdaje se sve više časopisa vjerskog i teološkog sadržaja, ali pronaći doista dobru i još k tome stručnu knjigu nije uvijek jednostavno. Knjiga dr. fra Bože Lujica, profesora biblijskih znanosti na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu, koju ovdje predstavljamo, pripada zacijelo u dragocjenu i stručnu biblijsku bibliografiju. To je knjiga biblijskog sadržaja o čovjeku kao biću odnosa. Sam naslov knjige: *Drugi - mogućnost ljubavi. Biblijsko poimanje odnosa prema drugome* iskazuje opciju i teološko usmjerenje autora. "Drugi" to je stalni predmet istraživanja autora kroz biblijske tekstove. Taj "drugi" to je uvijek "čovjek kao osoba i njegov odnos prema drugome u najširem smislu riječi, i prema posve Drugome" (str. 6). Knjiga govori o čovjeku kao Božjem stvoru ali stvoru koje u sebi već nosi usmjerenje prema drugome. On je biće odnosa. Knjiga govori "o čovjeku: o njegovoj horizontali, ali i o vertikali na temelju izvorne biblijske poruke" (sstr. 6). To su studije i članci koje je autor izlagao na različitim znanstvenim skupovima ili objavio u prigodnim časopisima.

Skupio ih je sve i doradio u ovoj knjizi, obogatio bogatom literaturom i izložio znanstvenom metodologijom.

Autor u obradi različitih biblijskih tema uvijek vidi čovjeka kao os oko koje se sve vrti. Čovjek u odnosu je središnja tema cijele knjige. Različitim hermeneutičkim i egzegetskim metodama istražuje biblijski tekst. Kroz cijelu knjigu uporno semantički pretražuje značenje riječi, proročkih govora i u sinkronom ali i dijakronom kontekstu iznosi teološko značenje istih i jasno izlaže biblijsku poruku. Autor vrlo vješto i stručno analizira tekst, prikazuje i različita istraživanja i mišljenja, ostavlja dovoljno prostora za razmišljanje, ali jasno izlaže kao filozof, teolog i bibličar svoje stavove i čitatelja kroz tekst uvlači i nagoni na ozbiljnost i razmišljanje o biblijskoj poruci. To je posebna draž i slast izloženog tumačenja. Pisac oduševljava spoznajom o čovjeku i to čovjeku koji se realizira odnosom prije svega prema svome stvoritelju, Bogu, i drugom čovjeku, čovjeku u najširem smislu, s kojim živi svoj život. Ono što se u tom odnosu očituje jest život kao dar i prema tome veličina života koji se drugom dariva. Vrhunac dara, dara života, sam je Bog u punini očitovao u životu Isusa Krista koji život svoj dariva za drugoga.

Knjiga je formata 24x17 cm, ima 268 stranica gusto tiskanog teksta. Uz *uvod* (str. 5-10) i bogatu suvremenu izabranu *bibliografiju* (str. 251-264) knjiga je podijeljena u 10 poglavlja. Devet je tema obrađeno iz starozavjetnih tekstova, zaključno popraćenih Isusovim odnosom prema čovjeku kao potpuno ispunjenje starozavjetne objave. Tako je biblijska

poruka u svakoj temi izražena kao cjelovita objava. U desetom poglavlju kao vrhunac biblijske spoznaje o čovjeku odnosa autor je obradio temu što znači biti Isusov učenik.

U prvom poglavlju obradena je tema: *Dar života i odgovornost za njega* (str. 11-38). Pisac analizira temeljne tekstove s prvih stranica Knjige postanka o vrijednosti života koji je darovan čovjeku, potom nalazi kod proroka tumačenje istih tekstova i sažima ih u cjelovitu poruku: Život je darovan čovjeku. Iz te činjenice dara pisac želi ukazati na "dubinsku usmjerenost biblijskih događaja prema životu" (str. 11). Život je u "svojoj biti dan, ali istodobno i za-dan" (str. 6). To su dva pola koji nose život u biblijskom smislu. Život se dakako očituje u *višeslojevitosti darovanosti* iz koje se opet prepoznaje i *čovjekova odgovornost za život* (str. 12). Prilazeći tom problemu pisac je u bilješci 2 (str. 12-13) izložio različite pristupe razumijevanju biblijskog teksta o stvaranju, o čemu se mora voditi računa za razumijevanje teksta. Četiri su načina pristupa čitanju: historizirajući, emancipativni, moralizirajući i spekulativni a iza tih pristupa kriju se velika pitanja: odakle, kamo, zašto ljudsko djelovanje, zašto Božje djelovanje? Autor odatle pristupa istraživanju teksta i pokušava dati moguće odgovore. Čovjek s darom života prima i zapovijed da ga čuva. Time je izražena čovjekova sloboda i odgovornost prema životu. Čovjek je postao tako čovječnijim (str. 19). U zajedništvu života sa ženom očituje se cjelovita stvarnost čovjeka. Život kao zajedništvo ljubavi, ali nakon grijeha i zajedništvo krivnje (str. 19). Čovjek se grijehom udaljio od Boga a time i od sebe. Čovjeku je darovan život ali i darovana vlast nad svijetom. Odatle i odgovornost za svijet. Proroci su naširoko, napose Ilija, Elizej, i

Hošea, tumačili kako je život dar. Živeći život, na žalost, čovjek je znao zamijeniti iskustvo Boga s iskustvom prirode i tako upadao u idolopoklonstvo (*baal*). Elizej je napose kroz čudotvorne akcije pokazivao da je Jahve Bog života, darivatelj života. On je Bog koji spašava, iscjeljuje i prirode i čovjeka (str. 26). Stoga je čovjek odgovoran za život. Isus je unio novi odnos prema stvorenju, čovjeku i svijetu. On oslobađa čovjeka od robovanja samom sebi i skrbi za čovjeka i njegov svijet (str. 30). Isus, poput Sluge Jahvina iz Deuterioizaije, dariva se za drugoga i preobražavajući čovjeka iznutra snagom dara izgrađuje u njemu kraljevstvo Božje. Biblija vidi svijet kao zajednički dom života svih ljudi a život shvaća kao dar koji upućuje na Darovatelja.

Drugo poglavlje logično se naslanja na prvo. Obraduje temu: *Biblijsko poimanje odnosa prema drugom* (str. 39-70).

Život shvaćen kao dar od Boga ishodište je odnosa prema drugome. Lujčić obraduje te odnose na mikrorazini i makrorazini. Prema starozavjetnim tekstovima prikazani su Božji odnosi prema pojedincu i prema narodima. Bog se u odnosu prema svijetu oslanja na čovjeka. Poštuje njegovu slobodu. Za Boga čovjek je osoba i s njim uspostavlja partnerske odnose. Ali kako se Bog objavljuje pojedincu (Abrahamu, Mojsiju), on ih iznutra osposobljuje za nove uzvišenije međuljudske odnose (str. 42). Kod proroka to je postalo još izrazitije. To je tzv. 'osovinsko vrijeme' od 800. do 200. god. pr. Kr. (K. Jaspers), u kojem čovjek pod utjecajem proročkog učenja postaje svjestan svoga bitka u cjelini. Napose analizirajući proroka Jeremiju autor ističe da Božja djelovanja u povijesti izgrađuju budućnost u novom čovjeku. Čovjeku koji Božji Zakon čuva u srcu i obogaćen iskustvom Boga prepoznaje

Božji dar u drugome, drugom čovjeku (re'a), prijatelju, bližnjem, sunarodnjaku. Stvaraju se tako zdravi odnosi prema drugome utemeljeni na samoj Jahvinoj svetosti, koji ljubi svakog čovjeka. Prorok Amos, prorok pravde, kritizira zločine protiv čovjeka i tumači ih kao zločine protiv samoga Boga (str. 50). Zato zauzimati se za drugoga znači boriti se za pravdu i pravo koji izvire iz naravi života. Iskustvo Boga potom autor analizira i na razini naroda. Narod je postao svjestan izabranja i primio je riječi Zakona u savezu na Sinaju. Tako je Bog stupio u dijaloški odnos s narodom. Isus radikalizira odnos o iskustvu Boga i pretvara u djelo (str. 56). Isus preobražava čovjeka iznutra. Utjelovljenjem već počinje uspostava novih odnosa. To su odnosi ljubavi. Iskustvo Božje ljubavi Isus želi radikalno prenijeti na drugoga. Kriterij novog odnosa jest ljubav prema čovjeku, i čovjeku grešniku. Isus dokida praisvornu sliku grijeha u njegovu suprotnost. Drugi, makar i grešnik, jest mogućnost ljubavi. Zato Isus uči ljubiti čak i neprijatelje svoje. Ljubav je dar, zato sposobna oslobađati od mržnje (str. 68). Tako je Isus udario temelje novoj antropologiji ljubavi. Shvaćajući taj odnos i čovjek je postao svjestan svoga bitka u cjelini.

Dostojanstvo i prava čovjeka u proročkoj teologiji (str. 71-96) treća je tema u knjizi. Proročku teologiju o pravima čovjeka autor povezuje sa suvremenim problemima svijeta. Kada je grijeh već prvog čovjeka udaljio od izvora, poremećeni su odnosi kako s Bogom tako i s ljudima. No, Bog je ipak sačuvao iskonsko dostojanstvo čovjeka. U proročkom 'osovinskom vremenu' Bog je postupno doveo čovjeka do svijesti svoga dostojanstva u cjelini. Čovjek je shvatio "dvojestvo u sebi: od Boga daleko ali je Bog s njime" (str. 73). Proroci su razvili u čovjeku svijest o potrebi novog

susreta s Bogom promičući osobnu slobodu u kojoj su nužno zahtijevali poštivanje ljudskih prava i gradeći zdrave temelje života boreći se protiv svakog zla. Bog je na strani života. Zato traže vršenje prava i pravednosti. Svijet i čovjek imaju svoje izvorište u Bogu. Ispravna slika o Bogu povezana je sa slikom o dostojanstvu čovjeka. S Bogom hoditi znači i s bližnjim, drugim, u miru živjeti poštivajući i zauzimajući se za ljudska prava.

U četvrtom dijelu gornju temu autor je još konkretnije osvijetlio na analiziranju teksta proroka Amosa: *prava čovjeka i prava naroda* (Amos 1,3-2,16). Semantičkom analizom prorokovih riječi istaknuo je biblijsku poruku. Povreda prava čovjeka i naroda jest zločin pred Bogom.

U petoj temi *Jahve - darovatelj i ozdravitelj života* (str. 121-148) obraden je metodom narativne analize tekst Izl 15,22-27. Autor uvijek iznova razmatra odnose Jahve, čovjek, osoba, narod. Za njega je važna tema "putovanje kroz pustinju". Tu je svaki pojedinac ali i narod doživio specifično iskustvo Boga koji ih je iz egipatskog ropstva oslobodio. Pet tema: obećanje dano patrijarsima, izlazak iz Egipta, putovanje kroz pustinju, objava na Sinaju i ulazak u Obećanu zemlju, proanalizirao je autor na dugogodišnjem iskustvu pustinje. Izrael je tu, u pustinji, ozdravio, iscijeljen od bolesti starih navika i krivih poimanja o Bogu. To mu je iskustvo pomoglo da shvati temeljnu istinu vjere: Jahve je darovatelj života i trajno se skrbi za njega (str. 133).

Šesta tema *Bog koji daje hranu, vrijeme i slobodu* (str. 149-172) jest egzegetska interpretacija Izl 16. Tema se logično nastavlja na prethodnu. Vrhunac analiziranog događaja jest sklapanje saveza na Sinaju. Pet Jahvinih teofanija u pet razgovora s Mojsijem očituju nove spoznaje o Bogu Izraelovu. Jahve je Bog Izraelov.

Bog kojega je u događaju izlaska sav narod doživio kao Boga osloboditelja. To je Bog prisutni u narodu, Bog za narod, Bog koji u sebi odabranom narodu očituje svoju slavu. Sve te stvarnosti: riječi, djela, teofanije povezuju se u međusobnom odnosu. Konkretni Bog za konkretnog čovjeka. O toj slici Boga ovisi svakodnevni život čovjeka pojedinca ali i naroda u cjelini (str. 149). Autor je u analizi i interpretaciji zapazio važnost hrane, slobode i vremena. To su datosti od Boga stavljene u međusobni odnos. One određuju oblike i načine života kako pojedinca tako i naroda. Izraelac je u tim datostima sazorio u čovjeka prave vjere. Opređijelio se za Boga od kojega mu ovisi hrana, sloboda i vrijeme.

Na iskustvu *Hošeine knjige* autor je prikazao *Božji odnos prema narodu* (str. 173-186). Sklopivši savez s narodom na Sinaju prema proroku Hošei, pokazao se Jahve kao Bog ljubavi. Iako prorok šiba nevjero Izraela, upravo Jahvina pravda, vjernost i ljubav stvorit će novo zajedništvo u novom savezu kojega će sam Bog u čovjeku stvoriti snagom ljubavi koja oprašta mijenjajući ga iznutra.

I u dužem i temeljitom analiziranju Jeremijinih tekstova na temu *Čovjek između zla kao sudbine i ljubavi kao sudbine* (str. 187-206), autor govori o problemu zla. "Zlo nije usmjereno prema Bogu nego se ono prelama upravo preko čovjeka" (str. 187). Razloživši biblijski prikaz zla kao općeljudske kategorije, autor na temelju Jeremijinih tekstova govori o zlu na *subjektivnoj* razini, tj. kao pojedinačnom činu određenog čovjeka ili skupine ljudi, ali i na *objektivnoj* razini, tj. kao skupini svih čina u obliku neke neodređene sile što se konkretno očituje u ljudskoj povijesti (str. 195-200). Ta se sila zla prevladava u, kako autor biblijski kaže, "sub-procesu" (str. 201). To je proces odvratanja od zla i

vraćanja Jahvi. Ponekad se pred silom objektivnog zla i Bog pokazuje kao "nemoćni Bog" (str. 203) ali šutnjom i patnjom i samoga Boga koji ljubeći čovjeka i sam u njemu pati, ulaže u nj svoju ljubav da ga oslobodi od zla. Tako patnja ljubavi prekida začarani lanac zla i omogućuje novi početak (str. 203). "Zlu kao sudbini valja suprotstaviti ljubav kao sudbinu", zaključit će autor.

Deveta je tema *Od Boga ratnika do Boga sveobuhvatne ljubavi. Biblijska interpretacija rata* (str. 207-232). Autor je analizirao najstarije predaje u Starom Zavjetu koje govore o ratu pa sve do Novog Zavjeta gdje se na posve drugi način govori slikama rata o konačnoj pobjedi nad zlom. To je posebno dragocjen prikaz u kojem su, u povijesnim kategorijama, bili često prisutni govori o tzv. "svetom ratu". Objašnjeni su pojmovi "rat", "herem" i "svet". Oni stoje isto tako u određenim odnosima. U Bibliji je više prisutna slika *Jahvinih ratova* nego "sveti" rat. Sveti rat je potrebno razlikovati od vjerskog rata. Vjerski rat znači borbu jedne religije ili vjere protiv druge religije ili vjere, dok "sveti rat" nije usmjeren protiv druge religije. Pojam se povezuje uz naglašenu "Jahvinu prisutnost" u borbi protiv zla ili neprijatelja koji nanose zlo. Ako se već rabi taj pojam, onda bi u pitanju redovno bio obrambeni rat. Sveti rat pretpostavlja borbu za pravednu stvar, jer samo tu može sudjelovati Jahvina pomoć. Zato i oni koji u pravednoj stvari sudjeluju, posvećuju se Jahvi. To je rat koji iskonski ima iskustvo Jahve koji se bori za pravdu i pravo, tj. za život kojega on kategorički brani. Pisac je izvrsno obradio tu temu naglasivši da je posebno u prvim počecima ulaska u Obećanu zemlju Izrael branio svoja svetišta uz koja se povezuje i pojam "herema" - kletog uništenja, tj. stavljanje

svoga uništenog na raspolaganje Jahvi. Važno je zapaziti da u proročkim tekstovima propisi o "heremu" u prvom redu stižu Izraelce jer se odvrgoše od Jahve. Na žalost religiozna deuteronomistička reforma od naglašenog Jahvina prisustva na strani prava i pravde proizvela je "ideologiju svetog rata" pa se Jahvu prikazuje kao stvarnog ratnika. Proroci su inzistirali na duhovnim vrijednostima, rat protiv svakog zla koje ugrožava čovjeka. U tekstovima Jeremije i Deuterioizajie i kasnije u novozavjetnim tekstovima Jahve patnjom ljubavi, žrtvom, pa i ulaganjem vlastitog života pobjeđuje zlo. U Isusu Jahvina će se volja potpuno ispuniti. Jahvin pomazanik već kod proroka najavljen je kao mirotvorac i neprijatelj svake logike nasilja i rata. Isus je to radikalno tražio naviještanjem kraljevstva Božjega koje nenasilno dolazi ali se gradi preobrazbom čovjekova srca iznutra.

Zadnja tema: *Biti Isusov učenik u svjetlu 'gubiti - dobiti'. Egzegetska interpretacija Mk 8,34-35*, jest prikaz Isusova radikalnog darivanja za čovjeka. To je novi Božji odnos kojega je Isus otpočeo graditi svojom riječju, životom, smrću i uskrsnućem. To je odnos sveobuhvatne Božje ljubavi na koju Isus poziva i svoje učenike. Biti Isusov učenik podrazumijeva njegovu patničku sudbinu koja uključuje zadobivanje stvarnog života u Bogu. Život se dakle u svojoj dubini razumije kao ljubav koja se daje ali koja u snazi te iste ljubavi konačno pobjeđuje.

Knjiga Bože Lujčića vrijedan je prilog hrvatskoj biblijskoj bibliografiji ali isto

tako za upućene u biblijsku egzegezu bogati izvor za izvornu spoznaju snage Božje riječi i rast u biblijskoj duhovnosti.

Božo Odobašić

Povijesna vrela o "krstjanima"

Franjo ŠANJEK, *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13.-15. st.)*, Barbat, Zagreb 2003., 397 str.

Pozdravljam predstavljanje ove važne knjige uglednog povjesničara i neupitnog znanstvenog autoriteta na ovome području akademika Franje Šanjeka, knjige koja je izazvala pozornost kulturne i znanstvene javnosti i Hrvatske i BiH, o čemu svjedoče i organizatori ovoga predstavljanja, prestižni povijesni instituti iz obje zemlje te Vrhbosanska katolička teologija iz Sarajeva.

Po profesiji nisam povjesničar da bih mogao kvalificirano prosuđivati, opredjeljivati se o specifičnim pitanjima koja se u ovome djelu obrađuju instrumentarijem metodologije povijesnih znanosti, stoga se ne bih upuštao u raspravljanja toga tipa, o kojima meritornije od mene mogu suditi ostali predstavljači po struci povjesničari.

No, kao osoba koja dolazi iz akademске zajednice, nešto ću kazati o gradi koja se u knjizi obrađuje, iz aspekta vlastite struke - socijalne filozofije. U tome ću smislu nastojati osvijetliti prirodu filo-

* Tekst pročitao 30. travnja 2003. prigodom predstavljanja u podnaslovu navedene knjige akademika Franje Šanjeka u Vrhbosanskoj katoličkoj bogosloviji, koje su zajednički organizirali Hrvatski institut za povijest iz Zagreba, Institut za istoriju i Vrhbosanska katolička teologija iz Sarajeva. Predstavljanjem ove knjige i znanstvenim okruglim stolom, koji je istoga dana u prijepodnevnim satima održan u ANUBIH, obilježena je u Sarajevu 800. obljetnica abjuracije "bosanskih krstjana" iz vremena Kulina bana (Bilino polje, 8. travnja 1203. i Kraljev otok, 30. travnja 2003.). - *Napomena urednika.*